

פירוש הרמב"ם לאבות

אל תהי בז לכל אדם ומעלת הענווה (ד, ג - ד)

הרב יצחק שילת

מסכת אבות ד, ג

הוא היה אומר:

אל תהי בז - לכל אדם, ואל תהי מפליג - לכל דבר.

שאין לך אדם - שאין לו שעה, ואין לך דבר - שאין לו מקום.

מסכת אבות ד, ד

רבי לזויטס איש יבנה אומר:

מאוד, מאוד - הוי שפל רוח, שתקוות אנוש - רימה.

פירוש המשנה לרמב"ם אבות ד, ג

ואמר, שאי אפשר שלא יהיה לכל אדם עת שיוכל להזיק בו או להועיל, ואפילו בדבר מועט:

פירוש המשנה לרמב"ם אבות ד, ד

כבר בארנו וזכרנו בפרקים הקודמים שהענווה היא ממעלות המידות, והיא ממוצעת בין הגאווה ושפלות הרוח, ואין לה שם אחר, רק ענווה. ולגאווה יש שמות רבים בלשון עברי: גבה לב, עינים רמות, וגאה, ורם. ומשמות החכמים ז"ל: רוח גבוה, וגסות הרוח, ומתגאה. וכנגדן: שפלות הרוח.

וכבר בארנו בפרק הרביעי שאדם צריך לו שיטה מעט לאחד מן הקצוות עד שיעמוד באמצע המעשים על צד הסייג, אבל המידה הזאת לבדה בין שאר המידות, רצה לומר בגאווה, לגודל חסרון זאת המידה אצל החסידים ודעתם בניזקה, רחקו ממנה עד הקצה האחרון ונטו אל שפלות הרוח לגמרי, עד שלא ישאירו בנפשם מקום לגאווה כלל.

דף מקורות

והנה ראיתי בספר מספרי המידות שנשאל לאחד מן החשובים ונאמר לו, איזה יום הוא ששמחת בו יותר מכל ימך. אמר, יום שהייתי הולך בספינה, והיה מקומי בפחות שבמקומות הספינה בין חבילות הבגדים, והיו בספינה סוחרים ובעלי ממון, ואני הייתי שוכב במקומי ואחד מאנשי הספינה קם להשתין, ואהי נקל בעיניו ונבזה וענייני שהייתי שפל בעיניו מאד עד שגילה ערותו והשתין עלי, ותמהתי מהתחזק תכונת העזות בנפשו, וחי השם לא כאבה נפשי למעשהו כלל ולא התעורר ממני כוחי, ושמחתי שמחה גדולה כשהגעתי לגבול שלא יכאיבני ביזוי החסר ההוא ולא הרגישה נפשי אליו, ואין ספק שזאת תכלית שפלות הרוח עד שירחק הגאווה.

ואני זוכר עתה קצת מה שזכרו חכמים בשבח הענווה וגנות הגאווה, ומפני זה צווה זה להתקרב אל השפלות, יאמר מאד מאד הוי שפל רוח מפחדו שישאר האדם על הענווה לבדה, כל שכן שיהיה אצלו מעט מן הגאווה, אחר שהוא קרובה אליה, מפני שהענווה ממוצעת כמו שזכרנו. ואמרו בשבח הענווה, "מה שעשתה החכמה כתר לראשה, עשתה הענווה עקב לסוליתה", פירוש - למנעלתה, דכתיב "ראשית חכמה יראת השם" (תהלים קיא, י), זאת הראיה שיראת השם גדולה מן החכמה, והיא סיבת מציאותה. ואומר "עקב ענווה יראת השם" (משלי כב, ד), כלומר שיראת השם תמצא בשולי הענווה, אם כן הענווה גדולה מן החכמה הרבה.

ואמרו, דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים. כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענוותנותו. כתוב בתורה "ה-ל הגדול" (דברים י, יז) וגו', וכתוב בתריה "עושה משפט יתום ואלמנה" (דברים י, יח). ושנוי בנביאים, דכתיב "כי כה אמר רם ונשא, שוכן עד וקדוש שמו, מרום וקדוש אשכון" (ישעיה נז, טו), וסמך ליה "ואת דכא ושפל רוח" (ישעיה נז, טו). ומשולש בכתובים, דכתיב "סולו לרוכב בערבות, ביה שמו" (תהלים סח, יז), וכתוב בתריה "אבי יתומים, ודיין אלמנות" (תהלים סח, יח).

ויש לך ללמוד ממה רבינו עליו השלום אשר נשלמו בו מעלות השכליות, ומעלות המידות כולן מכוונות למדרגת הנבואה, אב בתורה אב בחכמה אב בנבואה, ושבו השם יתברך על כל אדם במידת הענווה ואמר "והאיש משה, עניו מאד מכל האדם" (במדבר יב, ג), ואמרו "מאד" מופת לרוב עוונותו והטותו לצד הקצה האחרון, וכן תמצאהו אומר "ונחנו מה" (שמות טז, ז). וכן בדוד משיח - ליהי יעקב ונעים זמירות ישראל, והוא מלך נכבד שגדלה מלכותו וחזקה חרבו, ושיעדו השם יתברך לנו על ידי משה רבינו עליו השלום, והוא ה"כוכב אשר דרך מיעקב" (במדבר כד, יז) כמו שבארו רבותינו ז"ל, והוא נביא וגדול שבשבעים זקנים כמו שאמר "יושב בשבת תחכמוני" (שמואל א כג, א), ועם כל זה אמר "לב נשבר ונדכה, -להים לא תבזה" (תהלים נא, יט). והרבה מאילו מעלות המורות על תכלית הענווה.

ומה שאמרו רבותינו ז"ל בגאווה, אמרם "כל אדם שיש בו גסות הרוח, כאילו עובד עבודה זרה", כתיב הכא "תועבת ה' כל גבה לב" (משלי טז, ה), וכתוב התם "ולא תביא תועבה אל ביתך" (דברים ז, כו), ואמרו כאילו כפר בעיקר שנאמר "ורם לבבך ושכחת את ה'" (דברים ח, יד). ואמרו שחטא הגאווה כמי שבא על העריות, אמר "תועבת ה' כל גבה לב" (משלי טז, ז).

דף מקורות

(ה), ואמר "כי את כל התועבות האל" (ויקרא יח, כז), ואמרו שהמתגאה הוא בעצמו אצל השם יתברך כעבודה זרה עצמה. והביאו ראיה מאמרו "חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו" (ישעיה ב, כב), כלומר גבה רוח, כי במה נחשב הוא, אל תקרי במה אלא במה. ואמרו שהמתגאה ראוי ליהרג, באמרם "כל מי שיש בו גסות הרוח, ראוי לגדעו כאשרה", כתיב הכא "ורמי הקומה גדועים" (ישעיה י, לג), וכתיב התם "ואשריהם תגדעון" (דברים ז, ה). ואמרו שהשם יתברך לא יחיה המתגאים בתחיית המתים, באמרם "כל אדם שיש בו גסות הרוח, אין עפרו ננער", שנאמר "הקיצו ורננו שוכני עפר" (ישעיה כו, יט), מי שנעשה עפר בחייו, רוצה לומר הענווים, הם אשר יחיו. והפליגו בזה ואמרו "כל אדם שיש בו גסות הרוח, שכינה מיללת עליו", שנאמר "וגבוה ממרחק יידע" (תהלים קלח, ו). והרבה מדבריהם, באמרם שהצרעת עונש המתגאים, אמרו "לשאת ולספחת ולבהרת" (ויקרא יט, כב) ואין שאת אלא גובה, שנאמר "הגבעות הנשאות" (ישעיה ב, יד) כאילו אמר למתגאה הספחת.

וסוף מה שאמרו, "בשמתא מאן דאית ביה, ובשמתא מאן דלית ביה", רוצה לומר שאין ראוי להיות האדם שפל רוח לגמרי מפני שאינו מן המעלות. ושיעורוהו על דרך משל חלק מארבעה וששים, רוצה לומר כשנשים הגאוה בקצה אחד ושפלות הרוח בקצה אחר, יהיה ביניהם רוחב ארבעה וששים חלקים, שיהיה האדם עומד בחלק ששים ושלושה. ואינו רוצה במיצוע בזאת המידה לבדה לברוח מן הגאוה, שאם יחסר חלק אחד ויקרב אל הגאוה יותר, יכנס תחת השמתא. וזה היה דעת רבא בענווה. אבל רב נחמן פסק ואמר, שאין ראוי שיהיה לאדם ממנה, רוצה לומר מן הגאוה, לא חלק גדול ולא חלק קטן, מפני שאין חטאו מעט. חטא שישים האדם תועבת ה' אין ראוי להתקרב אליו, אמר בזה העניין "רב נחמן בר יצחק אמר, לא מינה ולא מקצתה, מי זוטר מאי דכתיב "כי תועבת ה', כל גבה לב" (משלי טז, ה). ולחוזק זה החטא הארור אמר זה מאד מאד הוי שפל רוח, שתקות אנוש רמה, רוצה לומר שאתה צריך להכריח נפשך עד שתרחיק ממנה הגאוה, בחשבך באחרית הגוף והוא שובו רימה.